

Людмила А. Могиліна
**НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ
РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

У статті досліджено існуючі методики оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств. Удосконалено відповідну методику для промислових підприємств. Проведено оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств промисловості України у 2002–2011 роках.

Ключові слова: фінансова безпека, рівень фінансової безпеки, промислове підприємство, методика оцінювання, Україна.

Форм. 1. Табл. 5. Рис. 1. Літ. 11.

Людмила А. Могиліна
**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ
ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ
ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ**

В статье исследованы существующие методики оценки уровня финансовой безопасности предприятий. Усовершенствована соответствующая методика для промышленных предприятий. Оценен уровень финансовой безопасности предприятий промышленности Украины в 2002–2011 годах.

Ключевые слова: финансовая безопасность, уровень финансовой безопасности, промышленное предприятие, методика оценки, Украина.

Liudmyla A. Mohylina¹
**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK
FOR ASSESSING THE LEVEL OF INDUSTRIAL
ENTERPRISES' FINANCIAL SECURITY IN UKRAINE**

The paper analyses the current methods of assessing the financial security of enterprises. The relevant assessment instruments for industrial enterprises have been improved. The level of Ukrainian industrial enterprises' financial security in 2002–2011 is assessed.

Keywords: financial security, financial security level, industrial enterprise, assessment methods, Ukraine.

Постановка проблеми. Рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є досить суттєвим чинником розвитку економіки країни. Якщо він низький, це спричиняє гальмування економічного розвитку. Високий рівень фінансової безпеки вітчизняних підприємств забезпечує зростання ВВП, збільшення податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів, підвищення інвестиційної активності в країні тощо. Очевидною є актуальність розробки механізму управління фінансовою безпекою підприємства, важливе місце в якому займає оцінювання її рівня. У випадку своєчасності та достовірності таке оцінювання дає змогу отримати інформацію не тільки про поточну, але й про майбутню ситуацію стосовно рівня фінансової безпеки та потенційних чинників впливу на нього, а отже, надає можливість розробити правильні стратегію і тактику подальшого функціонування підприємства.

¹ Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, Sumy, Ukraine.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства досліджувалась багатьма науковцями, серед яких В.М. Антоненко [7], І.О. Бланк [1], К.С. Горячева [3], М.М. Єрмошенко [3], Т.Б. Кузенко [4], О.Л. Пластун [5; 6], О.П. Полтніна [4], Г.О. Портнова [7] та інші.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на досить широке наукове висвітлення проблеми, не існує єдиної усталеної методики оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. Крім того, більшість запропонованих методик є універсальними, тобто розробленими для всіх видів підприємств, незалежно від галузі та розміру, що, звичайно, позначається на точності відображення реальної ситуації в отриманих результатах.

Метою дослідження є здійснення аналізу існуючих методик оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, вдосконалення відповідної методики для промислових підприємств України й оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств у 2002–2011 роках.

Основні результати дослідження. М.М. Єрмошенко та К.С. Горячева пропонують оцінювати рівень фінансової безпеки підприємства шляхом визначення інтегрального показника, який, у свою чергу, складається з показників оцінювання рівня складових фінансової безпеки: страхової, фондової, бюджетної, інвестиційної, банківської, грошово-кредитної і валютної [3]. Ця методика враховує всі аспекти функціонування підприємства, проте якщо оцінювання рівня фінансової безпеки певного підприємства буде здійснюватися суб'єктом, який безпосередньо не пов'язаний з підприємством, можуть виникати труднощі з отриманням вихідної інформації для розрахунків.

І.О. Бланк зазначає, що оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства можна здійснювати за допомогою горизонтального, вертикального, порівняльного, інтегрального фінансового аналізу й аналізу фінансових коефіцієнтів [1]. Дана методика є досить громіздкою, що зумовлює неможливість її частого використання, наприклад, для здійснення експрес-оцінки фінансової безпеки підприємства.

В.М. Антоненко [7], Т.Б. Кузенко [4], О.Л. Пластун [5; 6], О.П. Полтніна [4], Г.О. Портнова [7] пропонують подібні за своєю суттю методики, в основу яких покладено метод рейтингових оцінок. Ці методики відрізняються наборами досліджуваних показників і величинами поправочних коефіцієнтів, які визначаються авторами експертним шляхом.

Слід зазначити, що перелік показників, що найповніше охоплює всі фінансові аспекти функціонування підприємства та містить мінімум дублювання певних моментів, був визначений О.Л. Пластуном [5; 6], який пропонує використовувати показники, що характеризують як захищеність, так і ефективність роботи підприємства, віддаючи першим 60 балів зі 100, а всім іншим, відповідно, 40. Для оцінювання обрані такі показники:

а) показники захищеності підприємства: загальний коефіцієнт покриття, коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів та коефіцієнт втрати платоспроможності;

б) показники ефективності діяльності підприємства: коефіцієнт зносу основних засобів, рівень фондівдачі, коефіцієнти оборотності активів і рентабельності активів.

На кожний показник у межах групи відводиться рівна кількість балів, тобто кожний показник захищеності має максимум 20 балів, а з групи ефективності – 10. Якщо фактичне значення показника знаходиться в нормі, виставляється повна кількість балів, закріплена за цим показником, показникам з незначним відхиленням від норми – половина, в інших випадках – 0.

Ця методика була розроблена О.Л. Пластуном для промислових підприємств з урахуванням результатів дослідження реальних середньогалузевих значень обраних показників. Скориговані граничні значення та значення поправочного коефіцієнта наведені в табл. 1.

Таблиця 1. **Значення поправочного коефіцієнта з урахуванням фактичного значення показника [5]**

Назва коефіцієнта	за поправочним коефіцієнтом:		
	0,00	0,50	1,00
Коефіцієнт зносу основних засобів	> 0,60	0,40–0,60	< 0,40
Фондовіддача основних засобів	< 1,00	1,00–2,00	> 2,00
Рентабельність активів	< 0,00	0,00–0,05	> 0,05
Коефіцієнт оборотності активів	< 0,50	0,50–0,90	> 0,90
Коефіцієнт покриття загальний	< 0,80	0,80–1,00; > 1,50	1,00–1,50
Коефіцієнт фінансування	> 1,10	0,90–1,10	< 0,90
Коефіцієнт втрати платоспроможності	< 0,85	0,85–1,00	> 1,00

Проте дана методика має недолік, який полягає у механізмі присвоєння балів залежно від фактичного значення показника. При присвоєнні балів з кроком 5 балів (для показників ефективності функціонування підприємства) та 10 балів (для показників його захищеності) відбувається певне стирання реальної картини про рівень фінансової безпеки. Наприклад, у випадку, коли фактичне значення коефіцієнта втрати платоспроможності дорівнює 1, присвоюється 10 балів, а якщо 1,001 – вже 20. Якщо даний коефіцієнт прийматиме значення 0,85, теж присвоюється 10 балів, а якщо 0,84 – 0.

З метою усунення цього недоліка та вдосконалення даної методики нами пропонується така схема присвоєння балів:

а) якщо показник має значення в межах норми, поправочний коефіцієнт дорівнює одиниці, тобто присвоюється максимальна кількість балів;

б) якщо фактичне значення відхиляється від нормативного, але менш ніж на 100%, присвоюється та частка від максимальної кількості балів, яку становить фактичне значення від нормативного;

в) якщо фактичне значення відхиляється від нормативного більш ніж на 100%, присвоюється 0.

Математично це можна записати за допомогою формули (1):

$$K = \begin{cases} 1, P_{\phi} \in \{P_{н1}, P_{н2}, \dots, P_{нп}\} \\ \frac{|P_{гран} - P_{\phi}|}{P_{гран}}, P_{\phi} \notin \{P_{н1}, P_{н2}, \dots, P_{нп}\}, \frac{|P_{гран} - P_{\phi}|}{P_{гран}} < 1; \\ 0, P_{\phi} \notin \{P_{н1}, P_{н2}, \dots, P_{нп}\}, \frac{|P_{гран} - P_{\phi}|}{P_{гран}} \geq 1, \end{cases} \quad (1)$$

де K – поправочний коефіцієнт; P_ϕ – фактичне значення показника; $\{P_{н1}, P_{н2}, \dots, P_{нn}\}$ – діапазон нормативних значень показника; $P_{гран}$ – граничне значення показника.

У своїй методиці О.Л. Пластун виділяє три рівні оцінювання фінансової безпеки підприємства: критичний (менше 60 балів), недостатній (60–80) і достатній (80–100). Нами пропонується збільшити кількість рівнів для більш наглядного відображення рівня фінансової безпеки:

- високий (90–100 балів);
- достатній (80–89);
- задовільний (70–79);
- низький (60–69);
- недостатній (50–59);
- критичний (25–49);
- катастрофічний (0–24).

Застосуємо дану методику на практиці та оцінимо рівень фінансової безпеки вітчизняних промислових підприємств у 2002–2011 роках. Для цього використаємо результати та показники фінансово-господарської діяльності підприємств промисловості України, що містяться у збірниках «Статистичний щорічник України», «Діяльність суб'єктів господарювання» за 2002–2011 рр. та на офіційному сайті Державної служби статистики України. Досліджуватиметься рівень фінансової безпеки саме підприємств промисловості, оскільки, як уже зазначалося, дана методика була розроблена саме для таких підприємств.

Дані, необхідні для розрахунку, наведені у табл. 2.

Розраховуємо необхідні показники, відібрані раніше для цієї методики, а саме: коефіцієнт зносу основних засобів, загальний коефіцієнт покриття, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт втрати платоспроможності, коефіцієнт фондівіддачі, коефіцієнти оборотності та рентабельності активів (табл. 3).

Як видно з табл. 3, найбільш проблемними для підприємств промисловості України у 2002–2011 рр. були коефіцієнт зносу основних засобів (за цей період зношеність основних засобів зростає з 54,5% до 63%) і коефіцієнт втрати платоспроможності, який весь час знаходився приблизно на одному, незадовільному рівні і показував високу ймовірність втрати платоспроможності. Причиною цього є значення коефіцієнта покриття, які були хоч і нормативними, проте балансували практично на межі. Значення коефіцієнта фінансування до 2008 р. були задовільними, а з початком фінансової кризи значно зросли (якщо у 2002 р. на 1 гривню власного капіталу підприємств промисловості припадало 0,89 грн. позикового, то у 2008 р. позиковий капітал перевищував власний у 1,3 рази, а у 2011 р. – майже у 2 рази (табл. 3)).

Відповідно до отриманих фактичних значень коефіцієнтів і виходячи з їх граничних значень, наведених у четвертому стовпці табл. 1, знайдемо для кожного випадку величину поправочного коефіцієнта за формулою (1) (табл. 4).

Помноживши максимальну кількість балів за кожним показником на відповідний поправочний коефіцієнт, який відображає ступінь відхилення фактичного значення від граничного, отримуємо інтегральне значення оцінки рівня фінансової безпеки підприємств промисловості України у 2002–2011 рр. (табл. 5).

Таблиця 2. Показники фінансово-господарської діяльності підприємств промисловості України у 2002–2011 рр., млн. грн. *

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Оборотні активи	157325,7	180212,1	206627,0	230179,6	265343,4	319620,1	418126,7	505771,0	574404,9	671297,9
Витрати майбутніх періодів	1163,2	1308,7	1814,7	2398,0	2763,4	3380,5	5230,6	8786,9	9710,5	11265,7
Власний капітал	193772,2	200315,8	218891,6	250277,8	278625,0	336717,7	375362,4	404377,3	412833,2	444619,9
Забезпечення майбутніх витрат і платежів	5563,7	7194,8	8219,1	8908,0	10045,7	12203,5	13195,1	16775,1	21011,1	28458,4
Довгострокові зобов'язання	17407,5	20571,1	28883,0	39268,0	59106,4	91270,7	132637,8	169141,8	177287,4	204356,1
Поточні зобов'язання	148229,6	167973,7	189215,7	202431,6	215127,1	251552,4	339138,9	437107,7	525979,7	624815,4
Доходи майбутніх періодів	1515,7	2366,0	3929,5	5315,8	6380,9	7559,4	8331,6	8963,0	9393,2	9660,9
Активи	366488,7	398421,3	449138,8	506201,1	569285,1	699303,6	868665,7	1036364,7	1146504,4	1311910,6
Первісна (переоцінена) вартість основних засобів	325174,0	350928,5	391339,0	438409,0	490980,0	592795,5	710281,5	865568,0	1036070,5	1101199,0
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	229572,8	289165,1	564263,2	603548,3	730003,2	944738,7	982449,2	852875,6	1127527,9	1408349,8
Чистий прибуток/збиток	-1607,0	289,2	10721,0	17502,9	22630,1	29286,9	5542,5	-14192,5	11889,6	32229,9

* складено на основі [2: 8–11].

Таблиця 3. Фактичні значення коефіцієнтів для підприємств промисловості України у 2002–2011 рр., авторська розробка

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,545	0,564	0,583	0,579	0,586	0,590	0,580	0,618	0,630	0,630
Загальний коефіцієнт покриття	1,061	1,073	1,092	1,137	1,233	1,271	1,233	1,157	1,092	1,074
Коефіцієнт фінансування	0,891	0,989	1,052	1,023	1,043	1,077	1,314	1,563	1,777	1,951
Коефіцієнт втрати на тиспроможності	0,540	0,555	0,557	0,587	0,645	0,655	0,588	0,547	0,536	0,548
Рівень фондодідачі	0,706	0,824	1,442	1,377	1,487	1,594	1,383	0,985	1,088	1,279
Коефіцієнт оборотності активів	0,626	0,726	1,256	1,192	1,282	1,351	1,131	0,823	0,983	1,074
Коефіцієнт рентабельності активів	-0,004	0,001	0,024	0,035	0,040	0,042	0,006	-0,014	0,010	0,025

Таблиця 4. Значення поправочних коефіцієнтів для розрахунку оцінки рівня фінансової безпеки промислових підприємств України у 2002–2011 рр., авторська розробка

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,638	0,590	0,543	0,553	0,535	0,525	0,550	0,455	0,425	0,425
Загальний коефіцієнт покриття	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Коефіцієнт фінансування	1,000	0,901	0,831	0,864	0,841	0,804	0,540	0,263	0,025	0,000
Коефіцієнт втрати платоспроможності	0,540	0,555	0,557	0,587	0,645	0,655	0,588	0,547	0,536	0,548
Рівень фондівдачі	0,353	0,412	0,721	0,688	0,743	0,797	0,692	0,493	0,544	0,639
Коефіцієнт оборотності активів	0,696	0,806	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,914	1,000	1,000
Коефіцієнт рентабельності активів	0,000	0,015	0,477	0,692	0,795	0,838	0,128	0,000	0,207	0,491

Таблиця 5. Оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств України у 2002–2011 рр., авторська розробка

Рік	Сума балів	Рівень фінансової безпеки
2002	68	Низький
2003	67	Низький
2004	75	Задовільний
2005	78	Задовільний
2006	80	Достатній
2007	81	Достатній
2008	66	Низький
2009	55	Недостатній
2010	53	Недостатній
2011	57	Недостатній

Для більш наглядного відображення побудуємо графік динаміки рівня фінансової безпеки підприємств промисловості України протягом 2002–2011 рр. (рис. 1).

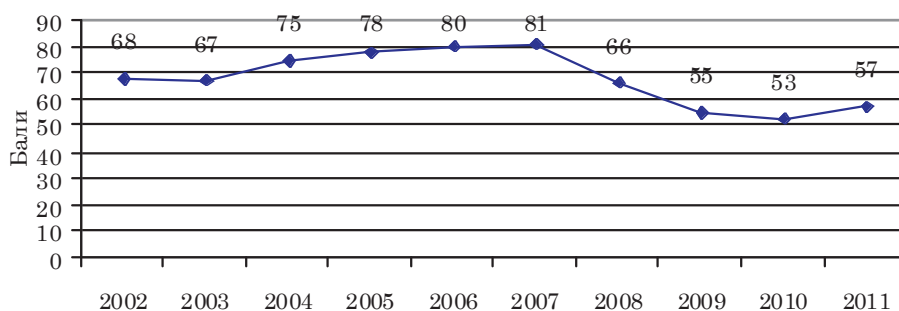

Рис. 1. Динаміка рівня фінансової безпеки промислових підприємств України протягом 2002–2011 рр., авторська розробка

Як видно з рис. 1 та табл. 5, отримані результати є реальними. З 2002 р. по 2007 р. інтегральний показник оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств України зростає. Лише у 2003 р. відбулося незначне зниження інтегрального показника порівняно з попереднім роком за рахунок

зростання частки зношених основних засобів у промисловості та збільшення фінансування (у 2002 р. в промисловості України на 1 гривню власного капіталу припадало 0,89 грн. позикового капіталу, в 2003 р. – 0,99 грн. (табл. 3). У 2008 р. спостерігається різке падіння даного показника, що й не дивно, оскільки це рік початку світової фінансової кризи. І лише у 2011 р. цей показник дещо підвищується порівняно з 2009–2010 рр., що свідчить про те, що вітчизняні промислові підприємства дуже повільно долають наслідки фінансової кризи. Негативним моментом, звичайно, є неможливість оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств у 2012 р. через відсутність вихідних даних.

Висновки. Таким чином, аналіз існуючих методик оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства дав змогу виділити методику О.Л. Пластуна [5; 6], розроблену спеціально для промислових підприємств України. З метою більш точного відображення реальної дійсності було запропоновано вдосконалити процедуру присвоєння фактичних балів за показниками за формулою (1) та збільшити кількість рівнів фінансової безпеки підприємства до семи: високий, достатній, задовільний, низький, недостатній, критичний і катастрофічний. Дану методику було застосовано для визначення рівня фінансової безпеки підприємств промисловості України у 2002–2011 роках. У підсумку отримано реальні результати, що підтверджує доцільність застосування цієї методики при здійсненні інших досліджень, зокрема чинників впливу на фінансову безпеку промислових підприємств.

1. *Бланк И.А.* Управление финансовой безопасностью предприятия. – К.: Ника-Центр: Эльга, 2004. – 784 с.
2. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності 2008: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України; За ред. І.М. Жук. – К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2009. – 326 с.
3. *Єрмошенко М.М., Горячева К.С.* Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: Наук. монографія. – К.: Національна академія управління, 2010. – 232 с.
4. *Кузенко Т.Б., Полтніна О.П.* Узагальнення підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства // Конференція «Наука і технології: шаг в будущее – 2011». – Секція: Экономические науки // www.rusnauka.com.
5. *Пластун О.Л.* Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва: Дис... к.е.н.: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2007. – 250 с.
6. *Пластун О.Л.* Методологічні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 листопада 2007 р.): У 2-х т. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – Т. 1. – С. 69–71.
7. *Портнова Г.О., Антоненко В.М.* Фінансова безпека підприємств: сучасні погляди щодо сутності та оцінки // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – №1 // www.nbu.gov.ua.
8. Статистичний щорічник України за 2002 рік: довідкове видання / Держ. комітет статистики України; Ред. О.Г. Осауленко. – К.: Консультант, 2003. – 663 с.
9. Статистичний щорічник України за 2003 рік: довідкове видання / Держ. комітет статистики України; Ред. О.Г. Осауленко. – К.: Консультант, 2004. – 632 с.
10. Статистичний щорічник України за 2004 рік: довідкове видання / Держ. комітет статистики України; Ред. О.Г. Осауленко. – К.: Консультант, 2005. – 592 с.
11. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції 1.04.2013.